

Rozdział I. Rewizja nadzwyczajna

Projektodawca nazywa w uzasadnieniu projektu ustawy o Sądzie Najwyższym, skargę nadzwyczajną rozwiązaniem podobnym do rewizji nadzwyczajnej, ale dostosowanym do warunków dzisiejszego ustroju. Zakłada on zatem możliwość wykładni historycznej przepisów regulujących skargę nadzwyczajną w nawiązaniu do dorobku orzecznictwa i doktryny wypracowanego na tle tego nieistniejącego już środka zaskarżenia. Warto jednak zauważyć, iż rewizja nadzwyczajna była poprzedniczką prawną kasacji, czyli dzisiejszej skargi kasacyjnej. Stanowiła zatem „trzecią” nie zaś „czwartą” instancję jak obecna skarga nadzwyczajna. Zapewniała ona stałą możliwość kontroli orzecznictwa sądów powszechnych przez SN, nie wprowadzając jak skarga nadzwyczajna możliwości korekty tylko najbardziej nieprawidłowych rozstrzygnięć. Po początkowych wątpliwościach co do charakteru rewizji nadzwyczajnej uznano ostatecznie tą instytucję za środek o charakterze mieszanym zawierający w sobie elementy środka odwoławczego i nadzorczego¹.

Rewizja nadzwyczajna pojawiła się w polskim systemie prawnym na skutek nowelizacji przedwojennego Kodeksu postępowania cywilnego z 29.11.1930 r.² ustawą z 20.7.1950 r.³ Obowiązujący KPC przejął następnie tą instytucję, która funkcjonowała w postępowaniu cywilnym w latach 1965–1996 r.⁴ Istniała ona także w art. 275 KP⁵, jako środek zaskarżenia od prawomocnego orzeczenia komisji rozjemczej, komisji odwoławczej do spraw pracy oraz sądu pracy i ubezpieczeń społecznych z odpowiednim stosowaniem na mocy art. 277 § 2 KP i przepisów KPC. W kolejnych latach objęto jej stosowaniem także sprawy o świadczenia pieniężne z ubezpieczenia społecznego co wynikało z art. 83

¹ W. Siedlecki, Glosa do uchwały SN z dnia 3 kwietnia 1955 r., I Co 9/55, OSPiKA 1957, Nr 2.

² Dz.U. z 1930 r. Nr 83 poz. 651 ze zm.

³ Ustawa z 20.7.1950 r. o zmianie przepisów postępowania w sprawach cywilnych (Dz.U. z 1950 r. Nr 38 poz. 349).

⁴ Uzasadnienie do projektu ustawy o Sądzie Najwyższym, Druk sejmowy VIII kadencji Nr 2003 z 23.9.2017 r., s. 81.

⁵ Ustawa z 26.6.1974 r. – Kodeks pracy (Dz.U. Nr 24, poz. 141 ze zm.; t.j. Dz.U. z 2020 r. poz. 1320 ze zm.).

ustawy z 24.10.1974 r. o okręgowych sądach pracy i ubezpieczeń społecznych⁶. Później także przejęła rolę środka zaskarżenia od orzeczenia sądu administracyjnego na podstawie art. 210 KPA.

Podobny środek zaskarżenia występował również w art. 37 ust. 1 ustawy z 23.10.1975 r. o Państwowym Arbitrażu Gospodarczym⁷. Od kodeksowej rewizji nadzwyczajnej różniła go inna druga podstawa rewizji nadzwyczajnej, którą było zamiast naruszenia interesu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, naruszenie podstawowych interesów gospodarki narodowej. Szerszy w porównaniu ze sprawami rozpatrywanymi na podstawie przepisów KPC był także zakres podmiotów uprawnionych do wnoszenia rewizji nadzwyczajnej. Prawo to posiadali dodatkowo: Przewodniczący Komisji Planowania przy Radzie Ministrów, Prezes Państwowego Arbitrażu Gospodarczego oraz właściwi dla stron postępowania ministrowie, kierownicy urzędów centralnych, terenowe organy administracji państwowej stopnia wojewódzkiego, Prezydium Naczelnej Rady Spółdzielczej, zarząd centralnego związku spółdzielni, Zarząd Centralnego Związku Kółek Rolniczych, zarząd Centralnego Związku Rzemiosła i zarządy główne innych organizacji społecznych. Rozpoznanie rewizji nadzwyczajnej w sposób odrębny od KPC regulowało rozp. RM z 21.11.1975 r. w sprawie postępowania arbitrażowego⁸ w § 67–69.

Środek zaskarżenia w postaci rewizji nadzwyczajnej, do której stosowano odpowiednio przepisy KPC występował także w art. 112 ustawy o wynalazczości⁹. Rewizja nadzwyczajna przysługiwała od każdego prawomocnego orzeczenia Urzędu Patentowego i Komisji Odwoławczej kończącego postępowanie w sprawie, które rażąco naruszało prawo. Podmiotami posiadającymi legitymację do wnoszenia wspomnianego środka zaskarżenia były Prezes Urzędu Patentowego, Pierwszy Prezes SN oraz Prokurator Generalny Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. Cechą charakterystyczną rewizji nadzwyczajnej w sprawach z zakresu wynalazczości stanowiło ograniczenie jej tylko do jednej podstawy – rażącego naruszenia praw oraz brak ograniczenia możliwości jej wniesienia jakimkolwiek terminem. Ta pierwsza cecha pozwala na wskazanie pewnego podobieństwa do obecnej drugiej podstawy skargi nadzwyczajnej.

Główna regulacja rewizji nadzwyczajnej znajdowała się w KPC, gdzie podstawowym przepisem opisującym wspomnianą instytucję był art. 417 KPC.

⁶ Dz.U. z 1974 r. Nr 39, poz. 231 ze zm.

⁷ Dz.U. z 1975 r. Nr 34, poz. 183 ze zm.

⁸ Dz.U. z 1975 r. Nr 39, poz. 209 ze zm.

⁹ Dz.U. z 1972 r. Nr 43, poz. 272 ze zm.

Zgodnie z nim, od każdego prawomocnego orzeczenia kończącego postępowanie w sprawie Minister Sprawiedliwości, Pierwszy Prezes Sądu Najwyższego i Prokurator Generalny mógł złożyć rewizję nadzwyczajną. Później także w postępowaniach z zakresu prawa pracy i ubezpieczeń społecznych prawo do wnoszenia rewizji nadzwyczajnej uzyskał również Minister Pracy i Polityki Społecznej. Legitymację procesową do wnoszenia rewizji nadzwyczajnej nabył z dniem 1.1.1988 r. również Rzecznik Praw Obywatelskich na mocy art. 22 ustawy z 15.7.1987 r. o Rzeczniku Praw Obywatelskich¹⁰.

W doktrynie i orzecznictwie wątpliwości wywoływało pojęcie przedmiotu zaskarżenia rewizją nadzwyczajną – orzeczenia kończącego postępowanie w sprawie. Pojawiła się tendencja do wąskiego ujmowania tego terminu poprzez wyłączenie z niego postanowień zamykających poszczególne etapy czy też fragmenty postępowania¹¹. Nie zaliczano do niego np. postanowienia o kosztach¹². Nie było również możliwości wnoszenia rewizji nadzwyczajnej od zarządzeń przewodniczącego, w tym o zwrocie pozwu¹³.

Podstawą rewizji nadzwyczajnej było rażące naruszenie prawa lub naruszenie interesu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. Żadna z tych podstaw nie występowała przy zwyczajnych środkach zaskarżenia, co oznaczało, iż podstawy rewizji nadzwyczajnej miały swoisty i autonomiczny charakter¹⁴. W pierwszej z podstaw chodziło raczej o charakter skutków faktycznych naruszenia prawa w konkretnym wypadku niż skali tego naruszenia. Druga zaś dotyczyła wypadków, w których orzeczenie naruszało interesy majątkowe państwa polskiego lub dotyczyło własności społecznej, ale także tych, w których orzeczenie było sprzeczne z konstytucyjnie zagwarantowanymi zasadami ochrony obywateli, np. praw pracownika do otrzymania wynagrodzenia za pracę, praw do ochrony rodziny, ale także w wypadku, w którym orzeczenie zapadło w fikcyjnym procesie, prowadzonym celem obejścia przepisów prawa albo pokrzywdzenia innych osób¹⁵. Z czasem w doktrynie postępowania cywilnego utrwalił się pogląd, zgodnie z którym naruszenie interesu Polskiej Rzeczypospoli-

¹⁰ Dz.U. z 2020 r. poz. 627 ze zm.

¹¹ K. Korzan, Nowy system odwoławczy (apelacja, kasacja) oraz problematyka związana z obalaniem prawomocnych orzeczeń, *Rej.* 1997, Nr 7, s. 123.

¹² J. Krajewski, Glosa do postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 24 listopada 1965 r. III PR 22/65, *NP* 1966, Nr 7–8, s. 1000.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ K. Piasecki, Naruszenie interesu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej jako podstawa rewizji nadzwyczajnej, *RPEiS* 1981, z. 1, s. 3.

¹⁵ W. Siedlecki, *Zarys postępowania cywilnego*, Warszawa 1968, s. 383.

tej Ludowej było traktowane jako kwalifikowana forma rażącego naruszenia prawa¹⁶. Nie występowało zatem naruszenie interesu PRL bez rażącego naruszenia prawa¹⁷. Naruszenie to musiało mieć charakter bardziej znaczący niż zasada stabilności orzeczeń¹⁸. Sąd Najwyższy nie był jednak zgodnie z art. 420 § 2 KPC¹⁹ związany podstawami rewizji nadzwyczajnej, co oznaczało obowiązek analizy obu podstaw przez skład orzekający. Wybór podstawy rewizji nadzwyczajnej nie miał tak istotnego znaczenia, jak w regulacji rewizji nadzwyczajnej obowiązującej przed wejściem w życie KPC. Formułując bowiem pierwotnie podstawy rewizji nadzwyczajnej w 1950 r. ustawodawca posłużył się raz czasem teraźniejszym „orzeczenie narusza interes Polski Rzeczpospolitej Ludowej” raz zaś czasem przeszłym „orzeczenie zostało powzięte z pogwałceniem istotnych przepisów prawa”²⁰. Zatem pierwsza z wymienionych podstaw nakazywała uwzględnić stan prawny istniejący w chwili orzekania przez SN, zaś druga podstawa – moment wydania zaskarżonego orzeczenia²¹. Kodeks postępowania cywilnego zniósł to rozróżnienie, nakazując dokonywanie oceny obu podstaw na ten sam moment, rozpoznawania rewizji nadzwyczajnej przez Sąd Najwyższy.

Termin do wniesienia rewizji nadzwyczajnej był zróżnicowany w zależności od podstawy, na jakiej miała się ona opierać. Przy podstawie rażącego naruszenia prawa wynosił on 6 miesięcy liczonych od uprawomocnienia się orzeczenia. W wypadku zaś podstawy naruszenia interesu Polskiej Rzeczpospolitej Ludowej, terminu nie wprowadzono. Dawało to możliwość powrotu do danej sprawy w dowolnym czasie. Rekordowy charakter miały dwie rewizje nadzwyczajne wniesione przez Prokuratora Generalnego po 36 latach od uprawomocnienia się obu orzeczeń²². Obie były jednak niezbędne, bo dotyczyły odtworzenia aktów urodzenia, a nie istniała prawna możliwość ich uzyskania w inny sposób²³.

Dopuszczalna była także rewizja nadzwyczajna od samego uzasadnienia orzeczenia, jeżeli naruszało ono interes Polskiej Rzeczpospolitej Ludowej albo

¹⁶ E. Skowrońska, Z problematyki rewizji nadzwyczajnej w postępowaniu cywilnym zagadnienia wybrane, Pal. 1989, Nr 1, s. 40.

¹⁷ Orz. SN z 21.6.1972 r., III PRN 41/72, OSN 1972, Nr 12, poz. 224.

¹⁸ Orz. SN z 19.1.1972 r., III PRN 471/71, OSN 1973, z. 2, poz. 29.

¹⁹ W brzmieniu: Dz.U. z 1964 r. Nr 43, poz. 296 ze zm.

²⁰ J. Krajewski, Rewizja nadzwyczajna według nowego kodeksu postępowania cywilnego, Pal. 1965, Nr 9, s. 21.

²¹ *Ibidem*.

²² E. Skowrońska, Z problematyki rewizji nadzwyczajnej, s. 42.

²³ *Ibidem*.

w sposób rażąco uchybiało czci strony lub naruszało jej prawa. Rozwiązanie to uzasadniono faktem, iż błędne uzasadnienie będzie tworzyć niekorzystną dla strony sytuację prawną. Od tego samego orzeczenia w interesie tej samej strony mogła być złożona rewizja nadzwyczajna tylko raz. Niedopuszczalna była również rewizja nadzwyczajna od orzeczenia Sądu Najwyższego wydanego w następstwie złożenia rewizji nadzwyczajnej. Przepis art. 417 § 4 KPC²⁴ wskazywał rodzaje spraw, w których była niedopuszczalna – wyroki w sprawach ustalające nieistnienie małżeństwa, orzekające unieważnienie małżeństwa albo rozwód, jeśli choć jedna ze stron po uprawomocnieniu się takiego orzeczenia zawarła ponownie związek małżeński.

Wniesienie rewizji nadzwyczajnej następowało na wniosek zainteresowanej strony, która mogła zgodnie z art. 418 § 1 KPC złożyć podanie o jej wykorzystanie do MS lub Prokuratora Generalnego. Powyższe podanie mogło być wniesione tylko raz i tylko do jednego z organów. Gdy zaś strona wniosła w tej samej sprawie kilka podań, należało je zgodnie z art. 418 § 2 KPC przekazać organowi, do którego wpłynęło jako pierwszego, a jeżeli wpłynęły podania jednocześnie do kilku organów do tego, który jako pierwszy podjął w sprawie czynności. Podanie wnoszone przez stronę, względnie uczestnika postępowania, nie miało charakteru wiążącego dla organu uprawnionego do wnoszenia rewizji nadzwyczajnej. Skorzystanie z możliwości wniesienia rewizji nadzwyczajnej zawsze zależało od uznania organu²⁵. Uprawniony podmiot nie musiał również w żaden sposób uzasadniać odmowy uwzględnienia podania o wniesienie rewizji nadzwyczajnej²⁶.

Była ona inaczej niż skarga kasacyjna kierowana bezpośrednio do SN, który po jej otrzymaniu mógł wstrzymać wykonanie zaskarżonego orzeczenia do czasu rozstrzygnięcia sprawy, postanowieniem wydanym na posiedzeniu niejawnym.

Rewizja nadzwyczajna inaczej niż skarga nadzwyczajna nie zakładała obowiązku wykorzystania wszystkich możliwych środków zaskarżenia od orzeczenia, które mogło stać się przedmiotem rewizji nadzwyczajnej. Mogła być ona, np. wniesiona od orzeczenia, co do którego istniała jeszcze możliwość wniesienia skargi o wznowienie postępowania²⁷.

²⁴ W brzmieniu: Dz.U. z 1964 r. Nr 43, poz. 296 ze zm.

²⁵ E. Skowrońska, Z problematyki rewizji nadzwyczajnej, s. 380.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ *Ibidem*, s. 381.

Sąd Najwyższy rozpoznawał rewizję nadzwyczajną na rozprawie, o której terminie zawiadamiał strony i prokuratora generalnego. Ustawodawca polski inaczej niż radziecki nie uznawał udziału prokuratora za obligatoryjny²⁸. Zgodnie z art. 421 § 1 KPC SN oddalał rewizję nadzwyczajną, gdy stwierdził brak podstaw do uchylenia zaskarżonego orzeczenia oraz rewizję nadzwyczajną złożoną po upływie 6-miesięcznego terminu liczonego od uprawomocnienia się orzeczenia (co stanowiło wyjątkową sytuację wydania orzeczenia merytorycznego przy braku spełnienia przesłanki dopuszczalności środka zaskarżenia), chyba że orzeczenie naruszało interes Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. W razie zaś uwzględnienia rewizji nadzwyczajnej, SN uchylał zaskarżone orzeczenie i stosownie do wyników rozprawy orzekał co do istoty sprawy albo odrzucał pozew lub umarzał postępowanie. Miał też prawo, stosując odpowiednio art. 415 KPC, orzec w sprawie o zwrocie spełnionego lub wyegzekwowanego świadczenia lub o przywróceniu wyegzekwowanego świadczenia. Trudność w stosowaniu powyższego przepisu regulującego skargę o wznowienie postępowania przy rewizji nadzwyczajnej wynikała z wątpliwości, który podmiot był uprawniony do jego złożenia. Czy prawo takie miała strona postępowania, której dotyczył zaskarżony wyrok, czy też podmiot, który wniósł rewizję nadzwyczajną? Większość członków doktryny przyjmowało, iż wniosek o orzeczenie o zwrocie spełnionych świadczeń na podstawie zaskarżanego orzeczenia mógł złożyć każdy z tych podmiotów²⁹.

Możliwe było także zgodnie z art. 422 § 2 KPC, gdy wystąpił brak warunków do ostatecznego rozstrzygnięcia sprawy, uchylenie zaskarżonego orzeczenia, a również orzeczenia sądu pierwszej instancji i przekazanie sprawy do rozpoznania sądowi właściwemu lub równorzędnemu. Sąd Najwyższy mógł także w wypadku rewizji nadzwyczajnej tylko od uzasadnienia wyroku poprzestać na zmianie uzasadnienia. Zatem przy tym rodzaju rewizji nadzwyczajnej, orzeczenie kasatoryjne było niedopuszczalne.

W KPC ustawodawca odstąpił natomiast od rozwiązania obowiązującego przed jego wejściem w życie, zgodnie z którym SN nie mógł zmienić ani uchylić zaskarżonego orzeczenia, gdy rewizja nadzwyczajna oparta była tylko na podstawie naruszenia prawa i gdy została ona wniesiona po upływie 6 miesięcy od uprawomocnienia się orzeczenia. Sąd Najwyższy ograniczał się wtedy wyłącznie do stwierdzenia, iż zaskarżone orzeczenie zostało wydane z naruszeniem obowiązujących przepisów. Ustawodawca zniósł ten wyrok dydaktyczny, wy-

²⁸ J. Krajewski, *Rewizja nadzwyczajna*, s. 22.

²⁹ *Ibidem*.

chodząc ze słusznego założenia, że trudno jest kazać respektować stronom wykonanie wyroku, który najważniejszy autorytet z zakresu władzy sądowniczej uznał za wadliwy³⁰.

W postępowaniu przed SN na mocy art. 423 § 1 KPC stosowano odpowiednio przepisy dotyczące rewizji, ówczesnej apelacji, z tym iż niedopuszczalne były: rozszerzenie żądania pozwu lub inna zmiana powództwa, cofnięcie pozwu, zrzeczenie się roszczenia, ugoda sądowa, przypozwanie oraz żądanie wezwania lub zawiadomienia osób niebiorących udziału w postępowaniu. Nie istniała możliwość uwzględnienia uznania powództwa ani przyznania nowych okoliczności. Dopuszczalne warunkowo było zaś przytoczenie nowych faktów, które można było udowodnić wyłącznie dowodem z dokumentu, ale tylko wówczas, gdy powstała konieczność wykazania w ten sposób istnienia lub braku podstaw rewizji nadzwyczajnej.

Orzeczenie SN było wiążące w zakresie oceny prawnej i wskazań dla sądu powszechnego, który otrzymał sprawę do ponownego rozpatrzenia po uchyleniu jej orzeczenia albo orzeczeń w drodze rewizji nadzwyczajnej.

Instytucja rewizji nadzwyczajnej została po zmianie ustroju społeczno-gospodarczego poddana słusznej krytyce. Jej założenia i istota były niemożliwe do utrzymania po ratyfikacji przez Rzeczpospolitą Polską Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności i związaniu się jej zapisami od 19.1.1993 r.³¹ Brak istnienia terminu na ostateczne zakończenie sprawy sądowej i możliwość powrotu do sprawy w interesie państwa, prowadziły wprost do naruszenia art. 6 EKPCz przyznającego prawo do rzetelnego procesu sądowego. Nie sposób jednak nie dostrzec, że rewizja nadzwyczajna miała także drugie oblicze, umożliwiało usuwanie wadliwych orzeczeń sądowych i była w tym dość skuteczna. Na przykład w 1986 r. 85% rewizji nadzwyczajnych w sprawach cywilnych doprowadziło do uchylenia zaskarżanych orzeczeń³², a przesłanka naruszenia interesu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej nie była zawsze traktowana dosłownie i często służyła do eliminacji orzeczeń sprzecznych z ogólnym poczuciem sprawiedliwości. Niewątpliwie bardziej sprawiedliwy system, w którym troska o własne sprawy przed sądem prowadzi do korzystania przez strony samodzielnie ze skargi kasacyjnej z niewielkim tylko udziałem organów państwowych, takiego zabezpieczenia nie przewidywał. Stąd zapewne pochodził pozytywny odbiór społeczny instytucji rewizji nadzwyczaj-

³⁰ *Ibidem*.

³¹ Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284.

³² E. Skowrońska, Z problematyki rewizji nadzwyczajnej, s. 42.

nej przez część społeczeństwa, do którego nawiązał projektodawca skargi nadzwyczajnej.

Rozdział II. Nadzwyczajne środki zaskarżenia w innych państwach europejskich

Poprzez analizę orzecznictwa ETPC podjęta została próba ustalenia państw, w których istnieją albo istniały instytucje zbliżone do polskiej skargi nadzwyczajnej. Należy zauważyć, iż większość ustawodawstw państw zachodnioeuropejskich nie zna obecnie instytucji nadzwyczajnego środka zaskarżenia wnoszonego w sprawach cywilnych do sądów najwyższych przez organy państwowe.

Brak jest np. odpowiednika uprawnień organów państwowych do inicjowania postępowania przed niemieckim Sądem Najwyższym (*Bundesgerichtshof*) w niemieckim procesie cywilnym. Środkiem zaskarżenia przysługującym od orzeczeń sądów drugiej instancji jest w niemieckim prawie postępowania cywilnego rewizja (*Revision*) uregulowana w rozdziale drugim księgi trzeciej niemieckiego kodeksu postępowania cywilnego (*Zivilprozessordnung*)¹. Uprawnienie do jej wniesienia mają tylko strony postępowania zakończonego w drugiej instancji, które muszą działać za pośrednictwem adwokata z uwagi na obowiązujący zgodnie z § 78 ZPO przymus adwokacki. Sytuacją wyjątkową jest możliwość wnoszenia rewizji bezpośrednio od orzeczeń pierwszoinstancyjnych w drodze rewizji przeskakującej (*Sprungrevision*) zgodnie z § 566 ZPO. Środkiem zaskarżenia odpowiadającym polskiej rewizji nadzwyczajnej była istniejąca w Niemieckiej Republice Demokratycznej kasacja (*Kassation*). Uprawnionym do jej wnoszenia był Prokurator Generalny (*Generalstaatsanwalt*). Legitymację procesową do korzystania z opisywanego środka zaskarżenia uzyskał od 1952 r. również Prezes Sądu Najwyższego Niemieckiej Republiki Demokratycznej (*Der Präsident des Obersten Gerichts*), a od 1963 r. uzyskały ją także sądy okręgowe (*Bezirkgerichte*). Prawa do korzystania z kasacji nie miały same strony postępowania w drugiej instancji, mogły wyłącznie składać petycję do

¹ Bundesgesetzblatt S 2. 3202; 2006 I S. 431; 2007 I S. 1781 ze zm.

uprawnionych organów (*Eingabe*), aby wniosły w ich zastępstwie wspomniane nadzwyczajne środki zaskarżenia do niemieckiego Sądu Najwyższego. Wraz z zakończeniem istnienia Niemieckiej Republiki Demokratycznej instytucja ta została zniesiona.

Środek zaskarżenia o nazwie rewizja nadzwyczajna (*Aussenordentliche Revision*) występuje natomiast w prawie austriackim. Jego nadzwyczajność nie dotyczy jednak podmiotu, który może go wnosić, ale szczególnej materii, jakiej dotyczy. Austriacki kodeks postępowania procesowego w sprawach cywilnych (*Gesetz vom 1. August 1895, über das gerichtliche Verfahren in bürgerlichen Rechtsstreitigkeiten*) reguluje ją w § 505 ust. 4, nazywając w ten sposób środek zaskarżenia, który może wnieść strona od wyroku sądu drugoinstancyjnego do austriackiego Sądu Najwyższego (*Der oberste Gerichtshof*) w sprawach o wartości przedmiotu sporu pomiędzy 5000 a 30 000 euro, niezależnie od zgody sądu, który wydał zaskarżany wyrok oraz w sprawach, w których wartość przedmiotu sporu przekracza 30 000 euro. W zakresie procedury rozpatrywania środka zaskarżenia rewizja nadzwyczajna nie różni się w znaczący sposób od „zwykłej” rewizji.

Zastępowania samych stron w skarżeniu orzeczeń sądu drugiej instancji nie zna też prawo procesowe cywilne w Holandii. Procedurę rozpatrywania środków zaskarżenia przez holenderski Sąd Najwyższy uregulowano w księdze pierwszej tytule jedenastym holenderskiego kodeksu postępowania cywilnego (*Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering*) w art. 398–429. Zgodnie ze wspomnianą regulacją, jeśli jedna albo obie zainteresowane strony nie są zadowolone z rozstrzygnięcia sądu rozpatrującego apelację, mogą w terminie 3 miesięcy od doręczenia wyroku z uzasadnieniem wnieść środek zaskarżenia zwany kasacją (*Cassatie*) do holenderskiego Sądu Najwyższego (*Hoge Raad*). W procedurze rozpatrzenia kasacji bierze udział prokurator generalny (*Procureur-generaal*), który może przedstawić w sprawie swoją opinię, jednakże skład rozpatrujący nie będzie nią w żadnym stopniu związany. Nie ma on jednak w sprawach cywilnych legitymacji procesowej do wszczynania postępowania przed holenderskim Sądem Najwyższym, a jedynie głos doradczy.

Pozostawienie możliwości skarżenia orzeczeń drugoinstancyjnych przez organy władzy publicznej jest natomiast charakterystyczne dla byłych państw socjalistycznych. Przykładem państwa, gdzie obok możliwości wszczynania postępowań cywilnych przez strony, legitymację procesową w części spraw posiada Prokurator Generalny jest Słowenia. Jego możliwości działania ograniczone są jednak do spraw, w których strony same nie mogą zaskarżać orzeczeń sądu drugiej instancji. Będą to niektóre sprawy rozpoznawane w postępowaniu

nieprocesowym, w postępowaniu uproszonym (w sprawach drobnych), upadłościowym, egzekucyjnym i zabezpieczającym². Strony postępowania mogą występować do prokuratora generalnego ze stosownym wnioskiem o zaskarżenie wyroku, ale odmowa skorzystania przez prokuratora z uprawnienia nie może zostać zaskarżona do sądu administracyjnego³.

Odpowiednikiem bardziej zbliżonym w założeniach do polskiej skargi nadzwyczajnej będzie natomiast wystąpienie w obronie prawa (*Request for Protection of Legality*) uregulowane w art. 245 kosowskiego prawa o procedurze spornej z 13.12.2008 r. (*Law No. 03/1-006 on contested procedure*). Wystąpienie w obronie prawa istnieje obok środka zaskarżenia przysługującego stronom postępowania w drugiej instancji, czyli rewizji. Odpowiednikiem zaś polskiej apelacji w kosowskiej procedurze cywilnej jest bowiem skarga na wyrok sądu pierwszej instancji (*Complaint*). Zgodnie z wspomnianym przepisem prokurator publiczny ma prawo skierować wystąpienie przeciwko prawomocnemu wyrokowi sądu cywilnego zarówno pierwszej, jak i drugiej instancji w terminie 3 miesięcy liczonych od dnia, w którym rozpoczął swój bieg termin na wniesienie apelacji albo dnia doręczenia wyroku sądu drugiej instancji ostatej ze stron. Podstawami do wniesienia wystąpienia są:

- 1) naruszenie przepisów postępowania w postaci pominięcia właściwości miejscowej, wydania wyroku z pominięciem istotnego przepisu procedury, braku uwzględnienia rozstrzygnięcia w przedmiocie wystąpienia prokuratora, gdy proces jest jego kontynuacją oraz rażąca sprzeczność z prawem procesowym;
- 2) nieprawidłowe zastosowanie prawa materialnego.

W przedmiocie wystąpienia podobnie jak i w przedmiocie rewizji orzeka Najwyższy Sąd Republiki Kosowa.

Środkiem o zbliżonym nieco do skargi nadzwyczajnej charakterze było także obowiązujące na Ukrainie uregulowane w art. 353 ukraińskiego kodeksu postępowania cywilnego z 18.3.2004 r. (*Цивільний процесуальний кодекс України*) Prawo do zaskarżania decyzji sądowych w świetle wyjątkowych okoliczności (*Перегляд судових рішень Верховним Судом України*). Instytucję tę zniesiono w ukraińskiej procedurze cywilnej 15.12.2017 r. Wspomniany środek zaskarżenia mógł być wnoszony przez strony, inne podmioty zaangażowane w sprawę oraz podmioty, które w sprawie nie występowały, a postę-

² T. Zembrzuski, Skarga kasacyjna dostępność w postępowaniu cywilnym, Warszawa 2011, s. 111.

³ *Ibidem*.

powanie cywilne dotyczyło ich praw i obowiązków. Nie miał jednak wbrew nazwie charakteru zbliżonego do skargi o wznowienie postępowania, albowiem jedną z jego podstaw było wymienione w art. 354 ust. 1 pkt 1 ukraińskiego kodeksu postępowania cywilnego nieprawidłowe stosowanie przez ukraiński Sąd Najwyższy w procedurze kasacji przepisów prawa, co umożliwiało powrót do sprawy po wielu latach od wydania wyroku. Ukraiński ustawodawca podobnie jak polski przedłożył zatem zgodność orzeczeń z prawem nad stabilnością orzecznictwa. Drugą z podstaw uzasadniających skorzystanie z prawa do zaskarżania decyzji sądowych w świetle wyjątkowych okoliczności była decyzja organu międzynarodowego wymiaru sprawiedliwości uznawanego przez Ukrainę, stwierdzająca złamanie prawa międzynarodowego przez Ukrainę. Wątek wykorzystania zaś skargi nadzwyczajnej jako środka zastępującego skargę o wznowienie postępowania w wypadku stwierdzenia naruszenia przez Polskę EKPCz w konkretnej sprawie załatwianej przez polskie sądy w procedurze cywilnej, również pojawia się w doktrynie postępowania cywilnego. Cechą charakterystyczną prawa do zaskarżania decyzji sądowych w świetle wyjątkowych okoliczności było rozpoznawanie dopuszczalności środka zaskarżenia w składzie siedmiu sędziów ukraińskiego Sądu Najwyższego (*Верховний Суд України*) zgodnie z ówczesnym art. 356 ukraińskiego KPC. Jeśli środek zaskarżenia został uznany za dopuszczalny w jego przedmiocie orzekać mógł ukraiński Sąd Najwyższy w składzie co najmniej 2/3 składu izby cywilnej albo w pełnym składzie ukraińskiego Sądu Najwyższego w obecności co najmniej połowy składu każdej z izb.

Instytucję podobną do polskiej skargi nadzwyczajnej zawiera także w art. 391.1 kodeks postępowania cywilnego Federacji Rosyjskiej (*Гражданский процессуальный кодекс*) z 14.11.2002 r. w rozdziale 41.1. (*Глава 41.1*). Powyższy środek zaskarżenia nazywa się w dosłownym tłumaczeniu powtórna weryfikacją zapadłych orzeczeń w trybie nadzorczym (*Пересмотр судебных постановлений в порядке надзора*), w orzecznictwie ETPC funkcjonuje również dla niego określenie apelacja nadzorcza. Instytucja ta istnieje w rosyjskim postępowaniu cywilnym obok kasacji (*Производство в суде кассационной инстанции*). Podobnie jak skarga nadzwyczajna w Polsce jest następcą rewizji nadzwyczajnej i stanowi w istocie „czwartą instancję”, w której może zostać rozpatrzona sprawa cywilna, drugą zaś której przedmiotem weryfikacji jest orzeczenie prawomocne. Jednak inaczej niż w Polsce, ten środek zaskarżenia ma charakter ogólnodostępny. Procedura ta może być wszczęta przed prezydium Sądu Najwyższego Federacji Rosyjskiej (*Президиумом Верховного Суда Российской Федерации*) na skutek tzw. ape-

lacji nadzorczej stron postępowania albo innych podmiotów, których prawa zostały naruszone przez orzeczenie. Prawo jej wniesienia ma również prokurator generalny. Termin na wniesienie tego środka zaskarżenia wynosi 3 miesiące od uprawomocnienia się orzeczenia. Rosyjski Sąd Najwyższy (*Верховный Суд Российской Федерации*), rozpatrując apelację nadzorczą, zajmuje się tylko kwestiami naruszenia prawa i zdarza mu się oddalać wspomniane apelacje nadzorcze z tej przyczyny, iż nie ma prawa dokonywać w sprawie nowych ustaleń faktycznych. Możliwe jest natomiast orzeczenie rosyjskiego Sądu Najwyższego uchylające lub zmieniające zaskarżony wyrok w związku z naruszeniem przepisu, który nie został wskazany w podniesionych zarzutach. Ustawodawca rosyjski wskazał w art. 391.12 rosyjskiego kodeksu postępowania cywilnego jako zakładane, domniemane pozytywne dla wnoszącego apelację nadzorczą rozstrzygnięcie, uchylenie zaskarżonego orzeczenia. Zmiana zaskarżonego orzeczenia pozostaje wyjątkiem. W doktrynie rosyjskiego postępowania cywilnego trwa dyskusja, czy słuszne jest zachowanie opisywanego środka zaskarżenia jako większej gwarancji prawidłowego rozstrzygnięcia, czy też odejście od niego jako niezgodnego z zasadą *res judicata*⁴. Należy zauważyć, iż ETPC konsekwentnie nie uznaje apelacji nadzorczej jako środka prawnego porządku krajowego, który winien zostać wykorzystany przed skierowaniem skargi do Strasburga⁵.

Analizując przepisy poszczególnych jurysdykcji, warto zatem zwrócić uwagę, iż cechą państw, w których ład demokratyczny istnieje od wielu lat jest brak nadzwyczajnych środków zaskarżenia wnoszonych wyłącznie przez organy władzy publicznej w celu korekty orzeczeń sądowych. W krajach, gdzie demokracja istnieje od stosunkowo niedługiego czasu, jak i w krajach, w których jej istnienie jest kwestionowane, tego typu środki zaskarżenia często nadal w różnych formach istnieją.

⁴ D. Maleshin, *Civil Procedure in Russia*, Moskwa 2017, s. 252.

⁵ Wyr. ETPC z 29.3.2016 r., *Kocherov i Sergejeva v. Rosja*, skarga Nr 16899/13.

Rozdział III. Reglamentacja prawna skargi nadzwyczajnej

Zasadnicza część norm prawnych dotyczących nowego środka zaskarżenia znajduje się w ustawie o Sądzie Najwyższym z 8.12.2017 r.¹, w art. 89–95. Wspomniana część ustawy obejmuje regulację nowego środka zaskarżenia i co do zasady przepisy te będą wykorzystywane w sprawach, w których prawomocne rozstrzygnięcia zapadły już po wejściu w życie nowej SNU, czyli po 3.4.2018 r. Kwestią budzącą największe kontrowersje jest możliwość wykorzystania instytucji skargi nadzwyczajnej do spraw zakończonych przed wejściem w życie regulującej ją ustawy. Przepis art. 115 SNU daje bowiem możliwość skorzystania z tego środka zaskarżenia w sprawach, w których kończące je orzeczenia uprawomocniły się po 17.10.1997 r. Wniesienie skargi kasacyjnej w tych prawomocnie zakończonych sprawach będzie możliwe do 2.4.2021 r. Regulacja procedury rozpatrywania skarg nadzwyczajnych w sprawach już zakończonych odbiega obecnie nieznacznie od przepisów ogólnych opisujących funkcjonowanie opisywanego środka zaskarżenia. Należy zauważyć, iż w pierwotnym tekście ustawy nie było odmienności pomiędzy ogólną regulacją skargi nadzwyczajnej a skargą wnoszoną w sprawach prawomocnie zakończonych przed wejściem w życie SNU. Ostatecznie ustawodawca inaczej ukształtował w opisanym wypadkach legitymację procesową czynną i zmieniając pierwotny tekst SNU, ustawą z 10.5.2018 r. o zmianie ustawy Prawo o ustroju sądów powszechnych, ustawy o Sądzie Najwyższym oraz niektórych innych ustaw² zawęził listę podmiotów uprawnionych do wniesienia skargi kasacyjnej od orzeczeń wydanych przed wejściem w życie nowej regulacji wyłącznie do PG i RPO. W pozostałej części regulacji utrzymał zaś tożsamość regulacji skargi nadzwyczajnej „aktualnej” i „historycznej”. Prowadzi to do szeregu uzasadnionych wątpliwości. Dodatkowo bowiem w art. 115 § 2 SNU podobnie jak w art. 89 § 4 SNU ustawodawca poszerzył prawo składu orzekającego

¹ T.j. Dz.U. z 2019 r. poz. 825 ze zm.

² Dz.U. z 2018 r. poz. 1045.

w sprawie wniesionej skargi kasacyjnej do zmiany zaskarżonego orzeczenia w stosunku do pierwotnie istniejącego obowiązku pozostawienia w mocy orzeczenia wywołującego nieodwracalne skutki prawne. Zgodnie z ww. przepisem, jeżeli zachodzą przesłanki wskazane w art. 89 § 1 SNU, a zaskarżone orzeczenie wywołało nieodwracalne skutki prawne, w szczególności jeżeli od dnia uprawomocnienia się zaskarżonego orzeczenia upłynęło 5 lat, a także jeżeli uchylene orzeczenie naruszyłoby międzynarodowe zobowiązania Rzeczypospolitej Polskiej, Sąd Najwyższy ogranicza się do stwierdzenia wydania zaskarżonego orzeczenia z naruszeniem prawa oraz wskazania okoliczności, z powodu których wydał takie rozstrzygnięcie, chyba że zasady lub wolności i prawa człowieka i obywatela określone w Konstytucji RP przemawiają za wydaniem rozstrzygnięcia, o którym mowa w art. 91 § 1 SNU. Ustawodawca utrzymał zatem zrównanie możliwości zmiany zaskarżonego orzeczenia, do tożsamyh z tymi, które będzie miał sąd rozpatrujący skargę nadzwyczajną w sprawie, w której prawomocne orzeczenie zapadło już po wejściu w życie SNU. Rozwiązanie to z uwagi na fakt możliwości wzruszania orzeczeń zapadłych przed ponad 20 laty, uznać należy za bardzo kontrowersyjne. Bezrefleksyjne przyjęcie przez ustawodawcę braku wpływu skutków faktycznych istnienia w obrocie prawnym orzeczenia na treść orzeczenia wydawanego na skutek środka zaskarżenia prowadzić może do naruszenia prawa międzynarodowego wiążącego Polskę.